

GONDOLATOK A SZKÍTA NÉP-NEMZETI SZERTARTÁSRENDRŐL

Rasdi mesél

*Ügyét magyaroknak, magyarok Istene,
Azki Szkíthiából voltál ki vezére:
Szánd meg! légyen elég ennyi büntetése,
Add meg szabadságát, régi segítője!*

(Ismeretlen szerző:
Papvilág Magyarországon, 1671.)

Ki is ez a Rasdi, és miről mesél nekünk?

Pontosabb adatokért a XI. század közepéig, az úgynevezett pogánylázadások koráig kell visszalapoznunk történelemkönyveinkben. Közvetlen forrásunk ezúttal legyen az 1358-ban írt és festett Képes Krónika. A bennünket most közelebbről érdeklő időpont 1046. A velencés Péter rémuralmának végnapjait éljük.

Ekkor Magyarország nemesei, látva népük bajait... az egész Magyarország nevében ünnepélyes követséget küldtek Oroszországba Andráshoz és Leventéhez, s azt üzenték nekik, hogy az egész Magyarország hűségesen várja őket, s az ország összessége mint királyi sarjnak készségesen engedelmeskedik nekik. Csak jöjjenek Magyarországra, és védelmezzék meg őket a németek dühetol...

Mikor... Abaújvárhoz értek; amit Aba király alapított, íme, a magyarok egész sokadalma csapatostul tódult hozzájuk és az ördög ösztönzésétől föltüzelve makacsul azt kérték Andrástól és Leventétől, engedjék meg, hogy az egész nép a pogány vallás szerint éljen, hogy a püspököket és a papokat megölhessék, az egyházakat szétrombolhassák, a keresztény hitet elvethessék és a bálványokat tisztelhessék. Azok pedig engedték, hogy a szívük vágyakozása szerint járjanak és az ősatyáik tévelygéseiben elpusztuljanak, másként ugyanis nem voltak hajlandók harcolni Andrásért és Leventéért Péter király ellen.

A magyarok közül elsőként a Szőlös várából való Vata szentelte magát az ördögnek; pogány szokás szerint leborotválta a fejét, és haját három varkocsba fonva hordta. Ennek János nevű fia azután, jóval később, az apja vallását követve rengeteg varázslót, bűbájost és jövendőmondót gyűjtött maga köré, s ezek ráolvasásai miatt igen kegyelt volt az urak előtt. Sok boszorkánya közül azután az egyiket, név szerint Rasdit a legkeresztényibb Béla király elfogatta, és addig tartotta börtönbe zárva, míg le nem rágta a saját lábát, és meg nem halt. (V. Kovács 221-222. o. - kiemelés tőlünk.)

Egyelőre hagyjuk nyitva azt a kérdést, hogy egy legkeresztényibbnek mondott király miként

büntethet ilyen embertelen módon egy ősei hitéhez ragaszkodó, egyéb bűnnek viszont híradásunk szerint is híjával lévő nőszemélyt, inkább figyeljünk fel a kivégzés jellegzetesen képmutató módjára. Én nem nyúltam hozzád, te magad pusztítottad el magadat, az én kezemhez nem tapad vér! - hallik át az évszázadokon az ítélelhozó mentegetőzése, s a művelődés egyetemes történetéből máris kezd előnyomakodni egy nevezetes analóg példa. De ne vágjunk a dolgok elébe.

Először nézzük meg, mit is jelenthetnek az olyan kifejezések a XIV. századi (Anjou-kori) tudós klerikus szóhasználatában, mint pogány vallás, pogány szokás, vagy - Vata fia Jánosra vonatkoztatva - apja vallása, illetve a már krónikásunknál is idézetként szereplő ősatyáik tévelygései. Hogy tisztábban lássunk, érdemes visszalapozni a Corpus Jurisban I. Endre királyunknak addig a rendeletéig, amelyben megparancsolta, hogy minden magyar avagy jövevény Magyarországon, ki a scythiai ősi pogány szokást el nem hagyja, Jézus Krisztus igaz vallására nyomban vissza nem tér és nem hallgat a szent törvényre, melyet a dicsőséges István király adott vala, feje és jószága vesztésével bűnhődjék. (Magyar Törvénytár: Első Endre parancsolatja vagy rendelkezései.) Tehát nevet is tudunk adni az ősatyák tévelygéseinek, s ez így szól: a szkítiai ősi pogány szokás. A nyereség azonban egyelőre csak látszólagos, valójában inkább a feladat-csomagunk gyarapodott egy újabb tétellel. Most már nem csupán a pogány kifejezést kell megmagyaráznunk, hanem azt is, mit jelenthet az adott összefüggésben a scythiai jelző.

Menjünk hát sorban.

Egyszer már alaposan meg kellene vizsgálnunk - írja László Gyula egy 1976-ban, az Új Írásban megjelent tanulmányában (Különvélemény ősvallásunkról) -, hogy mit is értünk »pogány« voltunkon? Mit jelent ez a szó? Úgy látom, csak negatívumot, azaz: »nem keresztény«!... Ebből következőleg »pogány« voltunk egyelőre tartalom nélküli álomkép, amelyet mindenki úgy képzel el, ahogy s amilyen párhuzamok alapján jólesik neki. (László 1990. 160-161. o.) Járjunk hát utána alaposabban a kérdésnek: mi mindent is jelenthet az a szó, hogy pogány'?

A kifejezés latin eredetijének, a paganus-nak az alapszava, a pagus, Páriz Pápai Ferenc 1782-ben Nagyszebenben kinyomtatott szótára szerint egyetlen jelentésű, ez pedig: Falu. Az ókori latin nyelv szókincsét egybegyűjtő újabb kori szakkönyv (Györkösy Alajos, 1984.) kínálata bőségesebb: 1. járás, kerület, vidék; 2. község, falu. Ebből fakadóan a paganus jelentései ez utóbbi szakmunkában: mint melléknév 1. falusi; 2. pogány; mint főnév falusi ember. Páriz Pápainál: melléknévként Falusi, Falun-való, főnévként Kül- földi, Paraszt. Item. Pogány, Nem Keresztyén. Ugyanitt további származékszók is találhatók: paganicus = Falúbéli, Kül- földi, illetve paganalia = Falusi Egyház napok, Ünnepek, Butsú járások.

Első nekifutásra bizony eléggé meglepő felismerésig juthatunk el. Eszerint a pogány megjelölés a falusi, a paraszti) szinonimája a klasszikus szóhasználatban. Ugy is mondhatnánk, némi aktualizálással: egyfajta antik népies-urbánus kettősségben a pogányság a népiességnek feleltethető meg. Mindazonáltal egy ilyen feltételezés nem sokat érne, ha nem tudnánk megtámogatni más forrásokból származó érvekkel.

Lássuk, a szó mai, szigorúan vallástörténeti értelmében vett pogányság vajon mit jelenthetett

eredetileg, azoknak a száján, akik a rá vonatkozó keresztény szóhasználatot kialakították. Forrásunk ezúttal az Újszövetség lesz, annak is az utolsó könyve, az Apokalipszis. Kiemelt példamondatunk a 2. rész 26. versében olvasható, Károli Gáspár modernizált fordításában eképpen: És a ki győz, és a ki mindvégig megőrzi az én cselekedeteimet, annak hatalmat adok a pogányokon... ! Az eredeti görög szövegben a mi pogány szavunknak megfelelő helyen az ethnosz szó áll, ennek a jelentését pedig a Dr. Kiss Jenő szerkesztette Újszövetségi görög-magyar szótár így adja meg: nem, nép; tá ethné= a pogányok (pogány keresztények) szemben a zsidókkal... Az 1875-ben Sárospatakon kiadott Soltész Szinyei-féle ógörög-magyar szótárban a megfelelő tételnél még ezt találjuk: sokaság, sereg, csoport, nyáj, falka; nép, néptörzs, nem, nemzet, nemzetség; tá ethné: népek, pogányok; ugyanitt az ethnikosz származékszónál: népi, népies; külföldi; pogány. (Az Újszövetségbe ez utóbbi választékból már csakis a pogány, mint nem-zsidó jelentésárnyalat örökítődött tovább! - vö.: Dr. Kiss Jenő, i.h.)

Nyilvánvalóan az ethnosz megfelelőjeként ruházódott fel a latin gens=nemzetség szó már a maga többes számú alakjában is a gentes=a pogányok (Páriz Pápai) jelentéssel, hogy azután származékaiban ilyen jelentésváltozatokat produkáljon: gentilis=egy nemzetnek tulajdona, pogány (uo.) ; gentilis= egy nemből-valók, egy nemzetűek, pogányok (uo.); gentilitas=nemzetség, pogányság (uo.) .

Újból megtaláltuk tehát az imént rekonstruált népies urbánus kettősség népi-népies, sőt nép-nemzeti elemét is a pogányság ókor óta folyamatosan vezetett káderlapján.

Ha ezek után az újabb kori indoeurópai nyelvekben is utánanéznünk címszavunknak, akkor rendre visszacsatolódunk a fenti szinonima-láncolatok egyikéhez vagy másikához. A francia nyelvben például gentil, mint melléknév, egyszerre jelent pogányt és csinosat, takarost; főnévként viszont nemes embert (Újváry Béla, 1903.). Angolul a neki megfelelő gentile szó jelentése viszont a modern zsebszótárban már csupán ennyi: nem zsidó (Ország László , 1977.). Mindkét kifejezés, illetve jelentésük láthatólag az újszövetségi nemzetek=nem zsidók, nem-zsidókból lett keresztények stb. formulázásra megy vissza. (Vö.: Pál apostolnak a Rómaiakhoz írott levele, 2:24; 3:29-30.) Ősforrása pedig még ennél is korábbi időszakban, az Ószövetség szóhasználatában lelhető fel. Az Ótestamentumban a gôjîm gyűjtőfogalma azoknak a népeknek, akik Isten népétől (héberül âm) különböznek (RGG., Heidentum címszó). A pogányság ebben a megközelítésben tehát - az RGG. jó nevű szerzője, G. G. Diehl szerint - eredetileg a gój-ság szinonimája.

A német fejlemény ezzel szemben mintha a latin pagus-hoz igazodnék: ugyanaz a Heide szó jelenti, hímnemű névelővel a pogányt (főnévi értelemben), mint nőneművel a pusztaságot (Halász Előd , 1960.).

Az igazi meglepetést mégis az orosz szótár tartogatja számunkra (Gáldi László , 1974.). A magyar-orosz részben keresgélve a pogány szó megfelelője után, ilyen alakzatra bukkanunk: jazicseszki. Ennek az alapszava pedig nem valamiféle falu, puszta vagy nép, nemzetség, paraszt stb. jelentéssel kínál meg bennünket, hanem azzal, hogy - nyelv (jazik)! Származékai közül érdemes szemügyre venni néhány árulkodó tételt: jazicseszto= pogányság ; jazicsnyik= pogány (férfi) - viszont jazicsnij= nyelv (például jazicsnije misci= nyelvismok); jazicsók= nyelvecske... nyelvcsap stb.

A rejtélyesnek látszó jelenség megfejtéséhez a kulcsot ezúttal is alighanem az ókori görög-latin szóhasználatban kereshetjük. Az idegen, vidéki, durva, paraszti jelentés láncolatán át

ugyanis nemcsak az ethnikosz, illetve gentilis szavakhoz lehet eljutni, hanem a hasonló értelmű barbár - görögül barbarosz, latinul barbarus - szóalakhoz is, és akkor a származékszavak között már a nyelvi sajátosságokra utaló jelentésárnyalatok is felbukkannak. Például: görögül barbaridzó= barbárként viseli magát... idegen nyelven beszél (az idegen nyelv itt nem-görög nyelvet jelent! - P.G.); barbariszmosz= idegen nyelven beszélés, hibás beszéd (Soltész-Szinyei); latinul barbaricus= idegen nyelvű, paraszt, kietlen ; barbarizo= parasztul szólok ; barbarus= szólásban parasztos, nem nyelvünkön szóló (Páriz Pápai).

Ha most már össze akarjuk foglalni a szótárzás során nyert tapasztalatainkat, akkor azt kapjuk, hogy aki pogány, az deficiószerűen a következő sajátosságokkal rendelkezik: idegen (külföldi), vidéki, falusi, pusztai, népi, paraszt(i), nemes, nemzeti (nemzetiséghez, illetve nemzethez tartozó}, csinos (megnyerő), nem zsidó (gój), illetve nem zsidóból (gójból) lett keresztény, és végül: valamilyen - közelebből meg nem határozott, de nyilvánvalóan fontos - kapcsolatban áll a nyelvvel, mint olyannal, a szónak tovább nem szűkített, de utalásokból kikövetkeztethető értelmében (tudniillik hogy olyan nyelven beszél, amelyik nem az őt pogánnyá minősítő személy vagy embercsoport saját nyelve). Nyelvében és a pogány - mondhatnánk az utolsó tétel parafrázisaként, alig esvén túlzásba, hiszen, mint láttuk, a pogány szó egyebek közt nemzetit, nemzethez tartozót is jelent, s így a mondat torzulásmentesen fordítható át abba az ismerősebben csengőbe, hogy nyelvében él a nemzet.

Mármost akik egy ilyen definíció-sort megalkottak, akikhez képest tehát idegen, illetve más beszédű a pogány, azok értelemszerűen mindezen felsorolt sajátosságoknak híjával kell hogy legyenek, vagy polaritás lehetőségének fennállása esetén az adott sajátosság ellenkezőjével kell hogy rendelkezzenek. Konkrétan: a pogánnyá ilyen módon minősítő egyén vagy embercsoport - ismét csak definíciószerűen belföldi (egyvalamilyen zárt, azonos érdek által összetartott csoportosulás tagja), városi, népiséggel nem rendelkező (esetleg azt elveszített), nemzethez nem tartozó (nemzeti kereteket el nem ismerő), rút (visszataszító), zsidó (ãm), illetve zsidóból lett keresztény, és végül: az adott érdekközösség nyelvét (kizárólagos érvénnyel) beszélő. Túlságosan erősnek tûnnek a meghatározás kontúrjai? Gondoljunk az előzményekre: következtetéseink kökemény, szigorúan adatolt premisszáira! Példázatunk mindenesetre kényszerítő erővel hívja elő a főpapoknak és írástudóknak adott szűkszavú krisztusi választ: Ti mondjátok (Lukács evangéliuma 22: 70).

Ha mindezeket figyelembe véve most már visszalapozunk I. Endre királyunk parancsolatjához, akkor megnyugvással tapasztalhatjuk, hogy a scythiai ősi pogány szokás az eredeti szövegben csupa ismerős formulát tartalmaz. Itt ugyanis szóról szóra ez áll: scythico, gentili et ethnico ritu. Ezt fordíthatjuk ugyan olyanformán is magyarra, ahogyan a Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) tette a maga hivatalos szövegében, de úgy is, hogy szkíta nemzeti és népi szertartásrend.

Ezek után viszont valóban jó lenne megtudnunk, mit is jelenthet hát - ebben a vonatkozásban, illetve általánosságban - a szkíta, szkítiai jelző, s a vele kapcsolatba hozott szertartásrend (rítus). Felvilágosításért először célszerű lesz a kérdés nemzetközi hírű hazai régész szakértőjéhez, Bakay Kornélhoz fordulnunk, akinek Szkíta sámánok című tanulmánya idevágólag a következő sorokat tartalmazza:

Úgy tudjuk, hogy az eurázsiai nomád népek - így a szkíták, a hunok, az avarok, a magyarok - sámánhitűek voltak...

K. Meuli 1935-ben tüzetesen kielemezte Hérodotosz szkítaföldi leírását, s talált néhány

különleges részletet: »a szkíták felállítanak három karót, egymás felé hajlítják őket, majd nemezlapokat erősítenek rájuk, s amilyen szoroson csak lehet, összekötik őket. Azután izzó köveket dobnak... a karók között álló edénybe. A szkíták... a kendermagvakat az izzított köre vetik; ezektől a magvaktól olyan füst és gőz keletkezik, amelyet semmilyen hellén gőzfürdő nem múlhatna felül. A szkíták nagyon élvezik a gőzfürdőt és sikongva ugrándoznak«... »a szkíták tábortüzet gyújtanak, és körülülvén azt, gyümölcsöket tűzbe dobálnak; a tűzbe dobott és égő gyümölcs illatát belehelve ugyanúgy megittasulnak, mint a hellének a bortól, mind részegebbek lesznek... végül táncolni és énekelni kezdenek«.

Aligha tévedett a német Meuli - s nyomában többünk - abban, hogy a fenti leírások sámán szertartások emlékei. Mindez hihető, logikailag elfogadható. Egyvalami azonban hiányzott az érvek közül, mégpedig a sámánizmusnak valamiféle tárgyi emléke! Nos, én a szkíta csörgők és csengők rejtélyét abban véltem meglelni, hogy ezek a tárgyak sámán eszközök voltak. A rúdra erősített csörgőkkel a narkotikum kiváltotta eufórikus révületet fokozhatták, az őrjöngésig erősödő tánc ritmusát szabályozva; míg a szépen szóló csengők, a dobbal együtt a zenei aláfestést szolgálhatták.

Feltevésemmhez erősítő alapot szolgáltatott a magyar hitvilág ősi eredetű regös-hagyománya is, hiszen a láncos, csörgős regös-bot nem egy helyütt máig ismert...

E. V. Pervódcsikova és D. Sz. Rajewski néhány éve megjelent tanulmánya... meggyőzőnek látszó érvek sorozatát vonultatja fel a szkíta sámánizmus megléte mellett, elismerve feltevéselem létjogosultságát. Sőt, még tovább is lépnek, mondván, hogy a sámán botja a sámán fája, amelyen a varázsló az égbe jut. (Bakay 1989. 41-43. o.)

Azt hihetnénk, ezzel már végére is jártunk kérdésünknek, s kimondhatjuk: Rasdi asszony sámánnő

v olt, az úgynevezett pogánylázadások pedig a szkíta hun-avar-magyar művelődési folyamatosságban töretlenül továbbörökítődtől sámánizmushoz, mint egyfajta ősvallási gyakorlathoz kívánták visszavezetni népünket a XI. század közepén. Vannak kutatóink - hogy csak a legnevesebbet idézzem, ilyenek számított a maga idején a nemzetközi sámánkutatás egyik vezető szaktekintélye, Diószegi Vilmos -, akik valóban így rekonstruálják a helyzetet. Mint két egymásba illő fogaskerék, amelynek nincsenek hiányzó vagy fölösleges fogai, úgy vágnak egybe a pogány magyarság hitvilága és a rokon népek samanizmusa köré fűződő képzetszövegek - olvassuk Diószegi A pogány magyarok hitvilága című, először 1967-ben megjelent könyvében (135. o.). A kérdés azonban, úgy tűnik, nem ilyen egyszerű, s hogy mennyire és miképpen nem az, arra vonatkozóan hallgassuk meg ismét László Gyula vélekedését.

Míg a magyar ősvallás kutatói a múlt században még - nagyon helyesen - a Teremtőtől kezdve fi gyelték a vallásos jelenségeket, a XX. század kutatói »kiszűrték« a kereszténységben meglévőt elképzelt ősvallásunkból, csak azt kutatták, ami rajta kívül rekedt... Róheim Géza már megmaradt a rontás-varázslat körében; a mitikus lényekben és a nagy ünnepekben is csak azt kereste, ami bennük nem keresztény. Mintha eleve feltette volna, hogy régi hitünkben semmi olyan nem lehetett, ami a kereszténységben is megvan. Ha a tételt így sarkítjuk, rögtön kitűnik elfogadhatatlan volta! (László , i.m. 159. o.)

Sajnos, e sorok publikálása (1976.) óta a helyzet alig javult valamit. Pedig a pogányság-kereszténység viszony alapjait érintő megállapításaival László Gyula már ekkor (sőt voltaképpen már fél évtizeddel korábban) kijelölte azt az utat, amelyen a kérdés elfogulatlan

búvárlóinak a jövőben érdemes elindulniuk.

...sorra vettem a magyar nyelv egyházi jellegű szláv jövevényszavait, és kiderült, hogy azok nem annyira a hitre és vallásra, hanem inkább az egyház szervezetére vonatkoznak, és - ami most fontosabb - a magyar nyelv honfoglalás előtti vallási műszavaival akár az egész Bibliát le lehetett volna fordítani, annyira sokrétűek a hit képzetkörében (lásd a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1971., 281-294.) ...Folytassuk a szavak pusztá felsorolásával: harang, böjt, bűn, bocsánat, ige, kegyelem, szánni, üdvözül, üdvösség, szerzet, szerzetes, jószág (eredeti jelentése »jóság«, a középkorban »erény«), áldozás, egyház, mennyország stb.stb (László, i.m. 161. o.) - Hogy itt voltaképpen a nyelvében él a pogány tételhez csatolódtunk vissza, azt nem szükséges külön hangsúlyoznunk.

A fentebb idézett Krónika-hely folytatásából azután arról is képet kaphatunk, mennyire fontosnak bizonyult a beszéd -elem a pogánylázadások második felvonásának kibontakozásában.

A legkegyesebb király (I. Béla - P. G.) kikiáltókat is küldött az egész Magyarországra, hogy minden helységből hívjanak meg két ékesszóló öreget a királyi tanácsba. Ennek hallatára nemcsak azok, akiket hívtak, hanem jóformán az összes paraszt és szolga Magyarország köznépeinek összességével együtt eljött a királyhoz Fehérvárra. A király, valamint a püspökök és a főurak a mérhetetlen sokaság láttán megrémültek, hogy azok esetleg rájuk törnek. Ezért visszavonultak a városba, s onnan figyelték a tömeget.

A nép pedig vezetőket választott magának, akiknek fából emelvényeket készítettek, hogy az emberek láthassák és hallhassák őket. A vezetők azután követeket küldtek a királyhoz és a főurakhoz, mondván: »Hagyd meg nekünk atyáink szokását, hogy pogány módra éljünk...«.

Ezek hallatára a király elkomorodott, és háromnapos fegyverszünetet kért, hogy elgondolkodhassék a dolgon. Közben a nép vezérei a magas emelvényre telepedve ocsmány rigmusokat kiabáltak a hit ellen, mire az egész nép nagy lelkesen így helyeselt nekik: »Úgy legyen! Úgy legyen!«

A harmadik napon azután, amikor a választ várták, a király parancsára fegyveres katonák rontottak rájuk; sokat lemészároltak közülük, vezetőiket a magasból lehajítva összetörték, a többieket pedig megkötözve kemény ütlegekkel megkorbácsolták, de még így is: öldökléssel, megkötözéssel és megkorbácsolással is épp hogy csak le tudták törni a katonák a lázadásukat. (V. Kovács, 235 236. o. - kiemelés tőlünk.)

Nos, akár a nyelv (ékesszóló öregek), akár a szertartásrend formai jellemzői (emelvény!), akár Rasdi asszony kivégzésmódja (börtönbe zárás, éhhalálra ítéltetés) irányából közelítünk a felidézett jelenetsorhoz, mindegyik út ugyanahhoz a megoldáshoz vezet el bennünket; s itt ráadásul fedésbe hozható egymással a pogány, illetve a szkítiai jelző széles körű jelentéshozadéka is, valamint az a sommás megállapítás (László Gyula), hogy a nyugati - Szent István-i - térítést megelőző magyar szókinccsel akár az egész Bibliát is le lehetett volna fordítani. Olyan vallásalakulatról pontosabban fogalmazva: eszmerendszerről és vele szorosan összefüggő szertartásrendről - beszélünk, amelyre vonatkozóan a legtöbb érdemleges híradást a manicheizmus címszava alatt találjuk meg a vallástörténeti profilú szakmunkákban. Itt kap különös jelentőséget a rítusban, s éppen a fő ünnepeken, a béma, vagyis a szertartások fő kellékéül szolgáló emelvény (külön liturgikai műfajágazatot képeznek az úgynevezett béma-himnuszok!); ennek az eretnekség-vonulatnak az elindítója és egyben névadója, Mani végzi

földi pályafutását - legalábbis a róla szóló megemlékezések leghitelesebbnek látszó válfajában - Rasdihoz hasonlóan, börtönben, éhhalálra kárhozhatva. (Nota bene: ő nem várta be a megalázó végkifejletet, hanem miután rendre meghagyta tanítványainak, hogyan foganatosítsák a szellemi végrendeletét, csendesen elszenderült.) És ugyanitt, a vallásalapító egyenes utasítására válik térítési alapszabállyá, hogy kinek-kinek a maga nyelvén kell hirdetni az örömmüzenetet. Más szóval: a nyelvi kérdés valóban központi kérdése a manicheista igehirdetési gyakorlatnak. De hitelt érdemlő dokumentumaink vannak arra vonatkozóan is, hogy Mani önmagát Jézus apostolának hirdette, s írásban kifejtett üdvtörténeti rendszere, beleértve annak legfontosabb szereplőit, illetve cselekménymozzanatait, igen messzemenően egybevág az úgynevezett nagyegyházi keresztény tanításokkal. Olyannyira, hogy egy-egy frissen felbukkanó írás- vagy képtöredék esetében olykor a lehetetlenséggel határos annak a megállapítása, vajon a megbízható, vagy inkább az eretnek vonulatból származónak minősítessék-e. Példaként hadd idézzünk egy rövid részletet Herakleidész kopt nyelvű zsoltáraiból (Böhlig 1980., 250-251. o.).

.. Az Isten emberré lett, bejárta mind e Földet.
Emberi formát öltött, szolgálkülsőt.
Elhívá tanítványait, nyájának elseit.
Végigvándorolt Júdeán, (ék)kövek után kutatva.
A tengerpartra ment le, gyöngyöket keresett.
Először Pétert lelte, egyházának alapját.
Meglelte Andrást is, első szent oszlopot.
Meglelte Jánost is, szüzességnek virágát.
Rálelt Jakabra, új bölcsesség kútfejére.
Rálelt Fülöpre is, ki nagy a türelemben.
Meglelte Bertalant, a szeretet rózsáját.
Tamásra is rálelt, jóillatúra, őrá, ki Indiába ment el.
A másik Jakabot is megtalálta, az Úr igaz testvérét.
Simont, a Kánaánit is, élet után igyekvőt.
Rátalált Lévire, a hitnek trónusára.
Adá Júdásnak a, falást, s elvette tőle amije volt, kevéske fényét...

Ha viszont mindez így igaz, akkor miért nevezik az ilyen tanrendszert pogánynak, és vajon mi köze lehet Szkítiához?

Az első kérdésre könnyebb válaszolni, hiszen láttuk már, miféle logika szerint minősül pogánynak az ember fia. Ha tovább akarjuk pontosítani a képet, esetünkben külön súllyal esik a latba az a vádpont, amelyet most két, egymáshoz képest több mint fél évezredes korkülönbséget mutató forrásból fogunk idézni. Az első a híres-hírhedt eretnek-ostorozó salamisi Epiphanius 375 körül kelt munkája (Adam , 1969., 61. o. - A görög nyelvű szövegeket itt és alább Nagy Gábor fordította.).

Akkor megint azt mondja Mánész: nem lehetséges, hogy egy tanítónak egyszerre legyen egy régi és egy új végrendelete, mert amaz egyik napról a másikra elévül, míg emez napról napra megújul; ugyanis a régtől való és előregedett dolog közel kerül a pusztuláshoz, ám míg ez az egyik istené és egyik tanítóé, addig az egy másik Istené és másik tanítóé.

Következő kútfont az egyéb vonatkozásban is fontos híryanagokkal szolgáló Suidas-Lexikon (1000 körül Adam , i.m., 79.0.).

Tehát Mánész elutasítja az Ószövetséget és az egész teremtéstörténetet, az ember megalkotását, rágalmozva, hogy az nem a Jóistené, mivel pusztulás és változás alá van vetve, az Újszövetséget viszont, vagyis a Jóság Istenét, elfogadja...

Nos, a teljes igazság az, hogy Mani - eltérően némely elődjétől (például Markiontól), illetve az úgynevezett újmanicheista eretnekmozgalmak egyik-másik (leginkább a bogumilizmusra jellemző) radikális megnyilatkozásától - nem vetette el kategorikusan az Ószövetséget, mint üdvtörténeti szempontból elsőrendűen fontos kinyilatkoztatási formát. Csupán nem biztosított a részére kizárólagos érvényt, hanem mint vele lényegileg egyenértékűt, mert végső soron vele egy irányba mutató és mozgósító tényezőt értékelte a mindenkori megtérítendő emberközösség saját, helyi hagyományanyagát. Ezzel a gesztusával viszont emlékezzünk csak a fentebb megtanultakra! - maga állította ki magáról a pogányság bizonyítványát.

Hogy tisztábban lássunk ebben a kényes kérdésben, érdemes kissé sarkítva újraformulálnunk az üdvösségre vezérlés kétféle - a nagyegyházi, illetve a manicheista pogányság által javasolt - útvonaltervét. Eszerint az előbbire a biztonságos, az utóbbira a toleráns, azaz engedékeny jelző fog a legtalálóbbnak mutatkozni. Távolinak látszó, ezért előítélet-ballasztoktól mentes analógia segíthet jobban megvilágítanunk a helyzetet.

...igen sokszor nem vág neki egyenesen a matematikus az adott feladatnak, hanem addig formálja, gyúrja, míg át nem alakul olyan feladattá, amit már régebben megoldott... Ezt gúnyolja ki a matematikus körökben ismert találós kérdés: »Előtted van egy gáztűzhely, egy vízvezeték, egy doboz gyufa és egy fazék. Vízet akarsz forralni. Mit csinálsz?«...»Meggyújtom a gázt, megtöltöm vízzel a fazekat és a gázlángra helyezem.« »Eddig helyes. De most módosítom a feladatot: minden úgy van, mint az imént, csak az a különbség, hogy már van elegendő víz a fazékban. Most mit csinálsz?« »Meggyújtom a gázlángot és ráhelyezem a fazekat.« Ekkor kell fölényesen lecsapni rá: »Így a fizikus jár el! A matematikus kiönti a fazekat és ezt mondja: ezzel visszavezettem az előbbi feladatra.« (Péter Rózsa, 1978. 74. o. - kiemelések tőlünk).

A helyettesítéseket nem nehéz elvégeznünk. A feladat, amelyet már régebben megoldott a térítő egyén vagy intézmény: az Ószövetség sajátos történeti etnikai feltételrendszerre íródott és ahhoz hézagmentesen illeszkedő üdvtörténeti programja. A feladatmódosítás ebben a vonatkozásban így konkretizálódik: Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek; a mint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást. (János evangéliuma 13:34.) A nagyegyház megoldási javaslata: kiönteni a fazekat, azaz radikálisan számításon kívül hagyni a mindenkori helyi feltételrendszer újszerűségét, az előzőtől elütő jellegét, s ezt mindenestől törölve (fölényesen lecsapva a megtérítendőre), visszavezetni a kérdést az előbbi egyszer már sikeresen megoldott - feladatra. Egészen konkrétan: előbb minden üdvösségre vágyót zsidóvá teszünk, hogy azután zsidóból - a már ismert és biztonságosnak látszó úton - kereszténnyé tehessünk. Minden egyéb útvonal bizonytalan, tehát gyanús, tehát tilalmazott. A receptúra félelmetesen bevált: ezt alkalmazta a nagyegyház nyugati hadoszlopa a két Indiák, a keleti, ortodox szárny pedig Szibéria térítésekor, olyan átütő sikerrel, hogy itt is, ott is mintegy fél kontinensnyi népesség lett az effektív áldozata. Az ilyenfajta üdvösség-szolgáltatásban részesültek következő generációinak azután a saját múltjukkal (ösatyáik tévelygéseivel) szembeni állásfoglalás tekintetében az adomabeli Madárfejű Jancsika szolgál útmutatóul, aki megölte apját-anyját, hogy részt vehessen az árvák szeretetlakomáján...

A másik útvonalterv, a manicheusoké, arra a felismerésre alapozza a stratégiáját, hogy mindenkinek akár egyénről, akár népről essék szó - a maga útját kell megtalálnia a „Fényhon

felé, s egyik út nem helyettesíthető a másikkal, éppen ezért egyik a másikra semmilyen ürüggyel sem vezethető vissza. Ha valaki történetesen zsidónak született, az magától értetődő módon a zsidó hagyományon (az Ószövetség tanításrendszerén) át jut el a tökéletesség magasabb fokára, ha viszont nem zsidó, akkor ugyanilyen magától értetődő biztonsággal használhatja útravalónak a saját szakrális örökségét. A kétféle elképzelés, mint látható, csakis a túloldalról, a nagyegyház szemszögéből nézve tűnik összebékíthetetlennek.

A jelentéktelenebb részletkérdésektől eltekintve, mindenestre legalább még egy olyan jellegzetességére fel kell figyelni a manicheista tanrendszernek, amely alapot szolgáltatott a másik fél elítélő - konkrétan: pogánnyá minősítő - megnyilatkozásainak. A keresztelés problematikájáról van szó. Úgy tartják - írja az egyik, ellenük fogalmazott, görög nyelvű vitairat -, hogy a vízkeresztesség senkinek sem hoz üdvösséget; és azt gondolják, akit ők félrevezettek, annak nem kell megkeresztelkedni. Jóllehet egyéb forrásokból pontosan tudjuk, hogy itt nem a keresztesség szentségének teljes és merev elvetése forog fenn, hanem csupán a szó hétköznapi értelmében vett víz- (azaz H₂O-) használat szükségessége kérdőjeleződik meg, s ez is kifejezetten a mindenütt jelen lévő Jesus patibilis, a természetben szenvedő jézusi tulajdonságkör, létezés mód kímélése érdekében, a tény mégiscsak tény marad: a manicheisták nem keresztelnek (abban a formában, ahogy azt a nagyegyház teszi). Akkor hát - hangzik a verdikt nem is keresztények! Hanem? Mi mások lehetnének, mint pogányok?

Amikor tehát a mi Szent Istvánunkról azt olvassuk hangsúlyos fogalmazásban -, hogy keresztvíz alá terelte (hajtotta, kényszerítette - a választék bővíthető) a magyarságot, akkor vegyük figyelembe a keresztelést, meg nem keresztelt minősítésnek azt az értelmezési lehetőségét is, amellyel most megismerkedtünk. Ha arról olvasunk, hogy valamely nyakas magyar nem volt hajlandó keresztvíz alá hajtani a fejét, akkor ez a makacsság nem kizárólag azzal magyarázható, hogy gyűlölte, utálta vagy megvetette a Krisztusban hívőket, hanem esetleg azzal is, hogy a maga módján tisztelte, s tovább is így kívánta tisztelni a mindenütt és mindenkor jelen lévő, nem csupán egyszeri történeti jelenségként tudomásul vett Jézust. És éppen ennek a Jézus(ság)-nak a megsértését nehezményezte a keresztelés nagyegyházi aktusában.

Ezzel már egészen közel jutottunk Rasdi asszony esetéhez, még mindig rejtély azonban, hogyan függ össze mindez - konkrétan a manicheista színezetű pogányság - a szkítiai eredettel. Nos, bármilyen furcsán hangozzék is, a manicheizmus forrásvidékétől egyenes út vezet a szkíta nemzeti-népi szertartásrendhez. Ez az út pedig egészen tisztán, félreérthetetlenül kirajzolódik a vallásalapító Manira (görögösen Mánészra) közvetlenül vonatkozó, az ő, illetve tanai származását taglaló hagyományból. Forrásaink - a már említett Suidas Lexikon mellett a vele nagyjából egykorú Photiosz, konstantinápolyi pátriárka, a korábbi Theodor bar Konai (790 körül) és a későbbi Sziriai Mihály (1195) - jóval előbb élt szerzők beszámolóira támaszkodva, lényegében véve egybehangzóan ismertetik ezt a leszármazási vonalat. Eszerint Mani (eredeti nevén Kurbikosz, illetve ennek valamely hangalaki változata) egy özvegyasszony könyvtárát örökölte, s abban készen találta mindazokat a könyveket, amelyeket később a saját neve alatt tett közzé. Az özvegyasszony néhai férje (élettársa, sorstársa - a változatok itt is eltérőek) egy bizonyos Buddasz (változatokban Budasz, Budész stb.) nevű tudományos férfiú, aki viszont korábban közvetlen tanítványa volt a manicheista bölcsességek ősforrásaként tisztelt Alexandriában élő és munkálkodó - Scythianusnak (!), az említett könyvek valódi szerzőjének. Aki kicsit is járatos a mitikus néptörténet szövevényes, ám nem logikátlan szabályrendszerében, az nyomban ráeszmél, hogy mindkét szellemi előd esetében beszélő névvel állunk szemben. És itt nyugodtan átadhatjuk a szót századunk egyik kiváló művelődéstörténészének, az antropozófus

iskola nagy hatású képviselőjének, Albert Steffennek, aki Mani című, 1930-ban megjelent könyvében idevágólag a következőket írta (11. o.):

Ki volt az a Skythianus? Egy szkíta, aki népe nevét mint sajátját viselheti, mert annak egész bölcsességét magában egyesíti. - Ehhez nem kell kommentár, hiszen egészen nyilvánvaló, hogy maga a manicheus hagyomány jelöli meg a saját tudománya ősforrásának a szkíta bölcsességet. Ennek - Scythianusnak - pedig már nincs földi tanítómestere, mert nincs is rá szüksége. Az ő bölcsessége nem e világhól való.

Ez az őstudás - amint arra Steffen is rámutat közvetlen átadással kerül tovább a buddaszi (értsd: buddhai, buddhista) tanrendszerbe, s onnan, most már csupán áttételesen, könyvek közvetítésével, jut tovább Manihoz. Amit tehát a manicheista hagyomány közvetít felénk, az másodlagos, mellékúton érkező tudás. A szkíta ősbölcsességnek azonban van egy közvetlen, egyenes ági örökösödési vonala is, s ez Atilla népén át vezet a magyarsághoz. A hun-magyar azonosítás általános elterjedtsége ellen szól az a körülmény is, hogy e nézettel egy időben élt az avar-magyar és a szkíta-magyar azonosság gondolata is - írja az egyébként e tekintetben szélsőségesen szkeptikus Györffy György Krónikáink és a magyar őstörténet című tanulmányában (131. o. kiemelés tőlünk).

Ami mindebből bennünket most közvetlenül érdekel: a szkíta-magyar kontinuitás (mondai, azaz újjászületések sorozatában megvalósuló létfolytonosság) tudatos vállalása, meg-megújuló hullámokban ugyan, de az elmúlt évezredben mindvégig érezteti jelenlétét a nemzet gerincét képező magyar nemesség dokumentált eszmevilágában. Ha a szkíta nemzeti-népi szertartásrend mélyebb értelmét, s vele Rasdi asszony és sorstársai végzetterhes helyzetét - fél évszázaddal a keresztség alá hajtás után - tisztán akarjuk látni, akkor a mondottakat mindenesetre nem árt alaposan fontolóra venni.

Továbbmenve: azt is érdemes kihüvelykeznünk a ránk maradt - bizony, helyel-közzel igencsak hézagos dokumentumanyagból, mi az, ami közösnek tekinthető ama bizonyos szkíta bölcsesség sámáni, illetve manicheista leszármazás-vonalában.

Haladjunk ezúttal is sorjában.

Első tételünk a világos és sötét erők küzdelme, az előbbinek önkéntes áldozatok sorozatában megvalósuló végleges gőzelmével. A hazai táltos-hiedelemkörből a fehér és a fekete táltos szerepének definíciószerű elkülönültsége, a kétféle minőség állatalakban történő, szakadatlanul meg-megújuló küzdelme idézhető ide, egyfajta fű alatti továbbélés tanúbizonyságaként. A manicheista vonulat viszont nyíltan, írásban is nyilatkozik erről a kettősségről. Evodiusnál (429 előtt) például ezt olvashatjuk: Mánész tehát azt mondja, hogy két természet van: az egyik jó, a másik rossz. A jó csinálta a világot, a rossz miatt vált olyanná, amilyen. (Adam 1969., 71. o.) Thmuiszi Szerapion (350 körül) szerint pedig ...azt mondják a manicheusok: a Sátán testét viseljük, de a lélek Istené. A test így rossz, a rosszból jött elő, a lélek pedig jó, a jóból veszi kezdetét; tehát kettő az őselv és kettő a lényeg; és a két őselv lett az okozó, az egyik a rossz testé, a másik a jó léleké. (Adam 1969., 59. o.)

Második tételünk így szól: a szkíta ősbölcsesség három rétegű (emberszabású) világképében a felső világ a szellemiségnek, a középső a lelkiességnek, az alsó a testiségnek felel meg. A sámánutazások három világrétegről van itt szó, amelyek a révülés során más más úton-

módon közelíthetők meg. A manicheista hagyomány egy kései hajtása, egy bogumil imádság viszont a test-lélek-szellem hármasság meghatározó szerepét emeli ki ebből a jellegzetes kozmikus üdvtörténeti összefüggésrendből.

Tisztíts meg engem, Istenem!
Tisztíts meg engem, bensőmet-külsőmet.
Tisztítsd meg testem, lelkem, szellemem,
növekedjenek bennem fénymagok,
hogy fáklyává lehessek.
Hadd legyek láng,
hogy mindent enmagamban
s magam körül is mindent
fénnyé válthassak át.
(Siegert 1985., 61. o.)

Harmadik tételünk: a két őselv konfliktusos kapcsolatából a test-lélek-szellem hármasságon át fokról fokra kibontakozó világ a maga legáltalánosabb érvényűnek, egyszersmind legállandóbbnak mutakozó kereteit a tizenkét elemű Állatövben (Zodiákus, Napút) találja meg. A sámánszertartások - például az obi-ugorok nevezetes medvetora - során eljárat tancok jellegzetes kéz-, láb-, illetve törzs-mozdulásai rendre ezeknek az évköri egységeknek a jelekké érett folyamatábráit idézik elénk, félreérthetlenné téve, hogy a szétszórtság hétköznapi állapotából ilyenfajta kereten át, mintegy ennek a sajátos ritmusrendszerére áthangolódva vezet az út a magasabb, illetve mélyebb (teremtés-közeli) régiók felé. A manicheizmus idevonatkozólag is írásos tájékoztatással szolgál. A ránk maradt szövegekben többször is szerepel, a legkülönbözőbb összefüggésekben, az Állatöv, mint az anyagba alámerült fény sajátos szerveződésű működési terepe. Theodor bar Konai (790. körül) ezzel összefüggésben magának a vallásalapító Maninak a nevét is megemlíti, mint aki közelebbi kapcsolatba került a csillagjósok tudományával, s rajta keresztül az égitestekkel, valamint azok mozgási övezetével, a Zodiákussal. És a szellemek, valamint a Nap, a Hold és a csillagok imádsát is tanította. Sőt a sorsmeghatározás és a horoszkóp dolgában is ügyesnek bizonyult. (Adam 1969., 77. o.) A Napúttal kapcsolatos tudás fokozatos hanyatlását - al-Biruni 1030. körül írott monumentális India-könyvének egyik utalása szerint - ugyancsak maga Mani panasolja fel, ekképpen: Tudjátok meg, hogy a világhelyzet megváltozott és átalakult, és ennek megfelelően átalakult a papság is. Igen, megváltoztak az égi szférák. A papok pedig a csillagképekre vonatkozó tudás területén, ezek körpályáját illetően, nem rendelkeznek már olyan mértékű gyakorlattal, mint amilyenre atyáik még képesek voltak, ehelyett csalással tévedésbe visznek. Csak véletlenül következik be, amit mondanak: gyakran azonban nem történik meg ez. (Adam 1969., 26. o.)

Negyedik tételünk a reinkarnáció tanára vonatkozik. Bármily meglepően hangozzék is, ez a tanrendszer a samanizmusnak - legalábbis az obi-ugorok körében máig eleven - gyakorlatában a maga teljes kifejltségében dokumentálható. (Vö.: Schmidt Éva 1993/1-2.) Ami a manicheizmus idevágó elképzeléseit illeti, erre vonatkozólag most elégedjünk meg két rövid idézettel. Az első a nevezetes Acta Archelai -ből való, s így szól: Ha valaki megöl majd egy kismadarat, kismadár lesz, ha valaki megöl majd egy egeret, ő is eger lesz. (Adam 1969., 57. o.) A második a Suidas-Lexikon Mánész szócikkében található: És valamiféle átkos lemerüléseket és éjszakai, törvényellenes együtt hálásokat... végeztetett, egyik testből a másikba való átköltözést és más görög dolgokat tanítván. (Adam 1969., 78. o.)

Ötödször és végezetül: mindkét vonalon, a samanizmusén és a manicheizmusén egyaránt, ha

nem is azonos egyértelműséggel, az egyetlen, igaz Isten (s a vele súlyra-rangra össze nem vethető, hangsúlyozottan nem isteni természetű Anyag) fogalmához, illetve tiszteléséhez jutunk el. A samanizmusra vonatkozó adatokat már 1940-ben közzétette, korrekt forrásadatolással, Kallós Zsigmond, Regösdalaink rejtélye című tanulmányorozatának V. kötetében. Eszerint a szibériai és Volga-vidéki térítések során a sámánok így vágtak vissza az őket többistenhitűséggel vádoló ortodox papoknak: Mi is csak egy Istent imádunk, aki a mindenséget létrehívta; a szellemek, akiket tisztelünk és akiknek áldozatokat mutatunk be, a ti szentjeiteknek felelnek meg, azokat pedig ti is áldozatokkal tisztelitek meg. Miért kárhoztattok hát bennünket? (A pontosság kedvéért meg kell jegyeznünk: itt nem egyenes idézettel, hanem értelemszerű szövegtömörítéssel állunk szemben!)

Ez a vallomás kísértetiesen emlékeztet kiváló múlt századi történészünk, Szabó Károly, 1878-ban megfogalmazott, a honfoglalás és a Szent István-i térítés közötti időszak magyar vallási helyzetét jellemző mondatára: ...őseink vallása az Egyisten imádásán alapult, kit az általa alkotott természet elemeiben, a tűzben, vízben, levegőben és földben tiszteltek... (Szabó 1878., 431-432. o.) Már Szabó Károly is, s az ő nyomán később Badiny Jós Ferenc, mint eme hitbéli sajátosságok előzményére, hivatkozik arra, amit Theophylactus Simocatta, VII. századi bizánci író fogalmazott meg a turkokról: A turkok tisztelik a tüzet, a levegőt és vizet, a földnek énekeket zengenek; de csak azt imádják és tartják Istennek, aki az eget és a földet teremtette. (Szabó 1878., i.h.: Badiny Jós 1986., 19., 21. o., 15. jegyzet.)

Ha viszont a turkoknak (fordításban olykor törökök formában) nevezett nép későbbi, IX. századi történetére vonatkozó adatokat is figyelembe vesszük - ez idő tájt, mint ismeretes, ez az elnevezés már elsősorban a honfoglalásra készül, illetve azt végrehajtó, annak gyümölcseit élvező magyarság megjelölésére szolgál a bizánci szóhasználatban! -, akkor ismét kerekre zárul a sámánizmus, illetve a manicheizmus dokumentációjából kirajzolódó kép. A szót most Fehér Máttyás Jenő, a középkori magyarországi inkvizíció történetének kutatója veszi át. A kievi várban már manicheusoknak nevezi a magyar vezető réteget, tehát Álmos családját, Photius bizánci pátriárka. Eretnekséggel foglalkozó »apologetikus« iratában seregszemlét tartva a bizánciakkal kapcsolatos népek fölött, 895-ben írja, hogy a »kievi törökök manicheista eretnekség hívei«. (Fehér 1968., 138. o. - kiemelések a szerzőtől.)

Rasdi asszony szkíta nemzeti-népi rítus-hoz igazodó hitvilága ily módon fokról fokra kezd megvilágosodni előttünk, s vele annak az engesztelhetetlen gyűlöletnek a mélyebb oka is, amellyel a mindig, mindenütt kizárólagosságra törekvő judeokrisztianizmus fanatikus hívei, megingott hatalmukat csalárd módon visszaszerezvén (a fehérvári béma-ünnepség brutális szétverésére gondoljunk most!), ellene fordultak. Ez a mint láttuk, kifejezetten hazai gyökerekből táplálkozó hitvilág ugyanis jellegzetesen másként ítélte meg a kereszténység központi tételeit, illetve alakjait, mint a maguk hagyományaira építő zsidó-keresztények. Hogy ez az eltérés például Jézusra vonatkozóan milyen mértékű lehetett, azt éppen a zsidó (a keresztény hittelt nem fertőzött, ortodox zsidó) hagyományból tudhatjuk meg. Ezúttal ismét Badiny Jós Ferencet kell idéznünk, aki az általa és munkatársai által életre támasztott Magyar Hit alapvető tételeit taglalva, a következő, figyelemre méltó megállapítást teszi: A Magyar Hit tehát elfogadja a talmudi álláspontot, mely szerint Mária - azaz a Talmudban Mirjam, a hajfonó - fiát, a mi Urunk Jézust - Nimrud fiának nevezik... (Talmud, Pesachim 94. a. lap. Rasi.) Így a Talmud állítása teljesen megegyezik a Mah-Gar nép hagyományával, mert az Úr Jézust mi is Nimrud nemzetségbelinek hisszük és valljuk. (Magyar Hit 1974., 6. o., kiemelések a szerzőtől. - Megjegyzendő: a könyvecske névtelenségbe burkolózó szerzője, Badiny Jós Ferenc, a Mah-Gar nép-nevet a sumer helyett, mint annak eredeti névváltozatát használja, s a magyarságot egyenes ágon ebből a népből vezeti le.)

Ha figyelembe vesszük, hogy ezen a leszármazási vonalon a magyar hagyomány Atillát, s az ő közvetlen utódaiként tisztelt Árpád-házi királyokat (köztük a szkíta vallást tiltó I. Endrét és a Rasdi-ölő I. Bélát!) is számon tartja, akkor megérthetjük, miként örökíthetett ez az apokrif Jézus-tisztelet a hun-avar-magyar (turk) etnokulturális folyamatosság útján egyenes vonalon a szkíta ősforrástól a pogánylázadásokig s tovább, jószerével napjainkig. De azt is megérthetjük, hogy a judeokrisztianizmus egy ilyen Jézus-családfát soha, semmilyen körülmények között sem fogadhatott el, s ezt a merev elutasítást a maga (ószövetségi eredetű) törvényeire hivatkozva abszolút jogosnak is hirdethette - végeredményben ugyancsak a mai napig. És végső soron ennek az egyoldalú döntésnek lett az áldozata sok-sok szerencsétlen sorstársát megelőzve - Rasdi, a varázslónő.

Budapest, 1993. november 14.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adam, Alfred (szerk.): Texte zum Manichäismus (Szövegválogatás a manicheizmus tanulmányozásához). 2. kiadás. Verlag Walter de Gruyter et Co. Berlin, 1969.
- Aland, Kurt et al. (szerk.): The Greek Testament (A görög nyelvű Új Testamentum). United Bible Societies, h.n. (Ny-Németország), 1975.
- Artamonow, Michail - Forman, Werner: Goldschatz der Skythen in der Eremitage (Szkíta aranykincsek az Ermitázsban). Artia, Prága-Szovjetszkij Hudozsnyik, Leningrád, 1970.
- Badiny Jós Ferenc (szerk.): Kaldeusok írása szerinti Magyar Biblia, mely a magyaroknak a Könyvek Könyve és az Énekek Éneke. Magyar Biblia Munkaközösség kiadása, Buenos Aires, 1985.
- Badiny Jós Ferenc: Az istenes honfoglalók. Ősi Gyökér, Buenos Aires, 1986.
- Badiny Jós Ferenc: Alapelvek a magyar őstörténet kutatásában. Ősi Gyökér. Magyar Kulturális Szemle XVII. évf. 5. sz. 1989. szeptember-október.
- Badiny Jós Ferenc: Betlehemi Herceg. A pártus Jézus. Buenos Aires - Danbury, CT. USA., 1996.
- Bakay Kornél: Feltáru a múlt? A múlt jövője. Múzsák, Bp. 1989. (12-43. o.: Szkíta sámánok)
- Bakay Kornél: Hogyan lettünk finnugorok? I-II. Hunnia 44., 45. sz. 1993.
- Bakay Kornél: Kik vagyunk? Honnan jöttünk? Tradorg-E & Tikett kiadás, Szombathely, 1994.

Baráth Tibor, Dr.: Tájékoztató az újabb magyar őstörténeti kutatásokról. Turul, Veszprém, 1989.

Barna Gábor: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén. Bp., 1979.

Bán Aladár: A samanizmus fogalma és jelenségei. Ethnographia XIX. (1908.)

Bendefy László: A magyarság és Középkelet. Aquincum, Bp., 1945.

Biblia, Szent - azaz: Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár: Az eredeti szöveggel egybevetett és átdolgozott kiadás, Bibliatársulat, Bp., é.n.

Bíró Lajos: Magyar őstörténet és mitológia. Kézirat, Debrecen. é.n. (1992. előtt)

Bosnyák Sándor (gyűjt., szerk.): A csángó magyarok apokrif bibliája. Mozgó Világ 1984./1-2. sz.

Bóna István: Attila - valóság és mitikus torzkép. Rubicon, 1993./6. sz.

Böhlig, Alexander (szerk.): Der Manichäismus (A manicheizmus). Artemis Verlag. Zürich-München, 1980.

Brasinszkij, I. B.: Szkíta kincsek nyomában. Bp., 1985.

Brentjes, B.-Vasilevsky, R.S.: Schamanenkronen und Weltenbaum (Sámánkorona és világfa).VEB E. A. Seeman Verlag, Leipzig, 1980.

Cornides Dániel: Commentatio de religione veterum Hungarorum (Értekezés a régi magyarok vallásáról). Bécs., 1791.

Csengery Antal: Tanulmányok a magyar ősvallásról. Történeti tanulmányok (Össze gyűjtött munkái I.) Bp., 1884.

Debreceni Ember Pál - Kecskeméti Selymes Péter: A Magyarok lelki állapotja a Szent Apostolok idejétől fogva a reformatio előtt. A kecskeméti ref. egyház 1. sz. anyakönyvéből. Művészet 1975./6. sz.

Decret, Francois: Mani et la tradition manichéenne (Mani és a manicheista hagyomány). Bourges, 1974.

Deér József: Pogány magyarság, keresztény magyarság. Bp., 1938.

Diószegi Vilmos: A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bp., 1958.

Diószegi Vilmos: Samanizmus. Gondolat, Bp., 1962.

Diószegi Vilmos (szerk.): Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker (A szibériai népek hitvilága és szellemi néprajza). Ethnographisches Museum - Akadémia Kiadó, Bp.,

1963.

Diószegi Vilmos (szerk.): Az ősi magyar hitvilág. Válogatás a magyar mitológiával foglalkozó XVIII-XIX. századi művekből. Gondolat, Bp., 1971.

Diószegi Vilmos: A pogány magyarok hitvilága. 4. kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp., 1983.

Dufourcq, Albert: Étude sur les Gesta Martyrum Romains. Tom. 4. Le Néo-Manichéisme et la légende chrétienne (Tanulmány a római Gesta Martyrum-ról. 4. kötet. Az új-manicheizmus és a keresztény legendairódalom). Párizs, 1910.

Dümmerth Dezső: Álmos, az áldozat. Panoráma, Bp., 1986.

Dümmerth Dezső: A titokzatos jelbeszéd. A magyar szent királyok nemzetsége. Panoráma, Bp., 1989.

Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágék, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok. Magvető, Bp., 1976.

Fehér Mátyás Jenő: Középkori magyar inkvizíció. Transsylvania Könyvkiadó Vállalat, Buenos Aires, 1968.

Földes Péter: Ha az ősi krónikák igazat mondanak. A honfoglaló vezérek nyomában. Móra, Bp., 1982.

Földes Péter: Vallanak az ősi krónikák. A 900 éves ősforrások. Kozmosz Könyvek, Bp., 1986.

Gáldi László: Orosz-magyar kéziszótár. 8. kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp., 1989.

Golowin, Sergius: Das Reich des Schamanen (A sámán birodalma). Goldmann Verlag, München, 1989.

Grakow, B.N.: Die Skythen (A szkíták), VEB Deutcher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1980.

Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Bp., 1948. (1949.)

Györkösy Alajos: Latin-magyar szótár. 8. kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp., 1984.

Halász Előd: Német-magyar szótár. 6. kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp., 1960.

Hérodotosz: A görög-perzsa háború. Európa, Bp., 1989.

Horváth János: A régi magyaroknak vallásbéli s erkölcsi állapottyokról. Tudományos Gyűjtemény, 1817. II. kötet.

Hummer Nándor: A kereszténység nyomai Magyarország mai területén a honfoglalás előtt. Szent István Társulat, Bp., 1894.

Huszka József: A magyar turáni ornamentika története. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt., Bp., 1930.

Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia. Pest, 1854. (Reprint: Európa, Bp., 1987.)

Jankovics Marcell: Cosmic Models and Siberian Shaman Drums (Kozmosz-modellek és szibériai sámándobok). Shamanism in Eurasia 1. Ed. by M. Hoppál, Göttingen, 1984.

Jung Károly: A világteremtés dualisztikus (bogumil) legendáinak kérdéséhez - Összehasonlító kelet-közép-európai kozmogóniai problémák. Létünk XIX. évf. 2. sz. 1989. március-április.

Kallós Zsigmond, Dr.: Hejgetés - Regösdalaink rejtélye
V. A pogány magyarok sírbatételi szertartása egy most talált csángó népdalban. Szombathely, 1940.

Kandra Kabos: Magyar Mythologia. Eger, 1897.

Karácsonyi Béla: Tanulmányok a Magyar-lengyel krónikáról.
Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae.
Acta Historica, tom. XVI. Szeged, 1964.

Karácsonyi Béla (szerk.): Cronica Hungaro-Polonica.
Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae.
Acta Historica, tom. XXVI. Szeged, 1969.

Katona Lajos: A magyar mithológia irodalma. Ethnographia VIII. (1897.)

Kállay Ferenc: A pogány magyarok vallása. Pest, 1861.

Kálmány Lajos: Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. Akadémiai Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XII. 9. Bp., 1885.

Kálmány Lajos: Világunk alakulásai nyelvhasználatunkban. Mythológiai tanulmány.
Szeged, 1893.

Kátai Mihály: Napisten színváltozásai I-II. Művészet XIV. évf. 11-12. sz., 1973. november-december.

Kecskeméti László: Az ősmagyarok vallása és kultúrája. Magyar Literature and Radio Mission, Santa Rosa, Ca., 1972.

Kiss Jenő, Dr. (szerk.): Újszövetségi görög-magyar szótár. 3. kiadás, Ref. Sajtóosztály, Bp. é.n. (1975.)

Kiss Károly, Köröspataki: Ősmagyar vallásunk.
Történelmi és jogfolytonossága az egyistenhívők (latinul eredeti unitáriusok) egyházának.
Bp., 1938.

Koenen, Ludwig-Römer, Cornelia: Mani. Auf der Spur einer verschollenen Religion (Mani. Egy letűnt vallás nyomában). Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1993.

Komáromy Andor: Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. Bp., 1910.

Krohn Gyula: A finnugor népek pogány istentisztelete. Bp., 1908.

Kszenofontov, G. V.: Khresztesz. Samanizm i khrisztiansztvo (Samanizmus és kereszténység). Irkutszk, 1929. (A magyar fordítás Besze Tibor és Zöld Judit munkája, kéziratban).

Ladocsi Gáspár, Dr.: Jézus Krisztus jelenség a gnosztikus irodalomban. Magántanári habilitációs dolgozat.
Pázmány Péter Rk. Hittudományi Akadémia, Bp., 1982.

Lammel Annamária - Nagy Ilona: Parasztbiblia. Gondolat, Bp., 1985.

László Gyula: Magyarok és szlávok. Előadás a II. Nemzetközi Szláv Régészeti Kongresszuson (Berlin, 1970. aug. 24-28.). A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1971/1., 281-294. o.

László Gyula: Vértesszőlőstől Pusztaszerig. Gondolat, Bp., 1974.

László Gyula: Számadás népünkről. Bp., 1986.

László Gyula: Őseinkről. Tanulmányok. Gondolat, Bp., 1990. (Benne: Különvélemény ősvallásunkról. Új Írás 1976/6. sz. nyomán újraközölve.)

Le Coq, A. von: Die buddhistische Spätantike Mittelasiens II. Die Manichäischen Miniaturen (Buddhista ókorvég Közép-Ázsiában II. Manicheista miniatúrák). Berlin, 1923.

Lévay István - Vida Aladár: Görög-magyar szótár. Főgymnasiumok használatára. Bp., 1887.

Lükő Gábor: A magyar lélek formái. Exodus, Bp., 1942. (Reprint: Baranya Megyei Könyvtár, Pécs, 1987.)

Magyar Adorján: A csodaszarvas (1948-1955). Magyar Adorján Baráti Kör, Bp., 1991.

Magyar Adorján: Az ősműveltség. Magyar Adorján Baráti Kör, Bp., 1995.

Magyar Hit és a Hitben való megerősítés könyve. H.n. (Buenos Aires?), 1974.

Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici). 1000-1526. évi törvénycikkek. Milleniumi emlékkiadás. Szerk.: Dr. Márkus Dezső. Franklin Társulat, Bp., 1899.

Molnár V. József: Kalendárium. Melius-kiadvány, Pécs, É.n. (1990?)

Molnár V. József: Tanulmányok az esztendő körének rítusrendszeréhez. Régi Gyógyítás Műhely I. Melius kiadvány, Pécs, 1992.

Molnár V. József: Egészség. Melius Alapítvány, Pécs, 1995.

Moravcsik Gyula: A honfoglalás előtti magyarság és a kereszténység. Szent István

Emlékkönyv. Bp., 1938.

Munkácsi Bernát: A Szeged-vidéki magyar világteremtési regék változatai. *Ethnographia* 1894. 264. o.

Nemeskürty István: A bibliai örökség. A magyar küldetéstudat története. Szabad Tér Kiadó, Bp., 1991.

Oláh György: A boszorkányperek Békés vármegyében. Békés-vármegyei régészeti és művelődéstörténeti társulat évkönyve XIII. 1888.

Országh László: Angol-magyar szótár. II. kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp., 1977.

Padányi Viktor, Dr.: *Dentu-Magyarica*. 2. kiadás. Turul, Veszprém, 1989.

Pais Dezső: A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből. Akadémiai Kiadó, Bp., 1975.

Pap Gábor: Csak tiszta forrásból. Adalékok Bartók Cantata profanájának értelmezéséhez. Kós Károly Egyesülés-Mandátum, Bp., 1990.

Pap Gábor: A Pilis-szindróma. *Országépítő* 1990/2. 2-11. o.

Pap Gábor: A Napút festője. Csontváry Kosztka Tivadar. Pódium Műhely Egyesület, Debrecen, 1992.

Pap Gábor: Jó pásztorok hagyatéka. Magyar népművészet. Pódium Műhely Egyesület - Magányos Kiadó, Debrecen, 1993.

Pap Gábor: Jött éve csodáknak. A magyar csillagmítoszi hagyomány élő Atillája. Szabad Tér Kiadó - Design and Quality, Bp., 1993.

Páll János: A Magyar Vallás. Kiadja a Kanadai Magyar Egyház, h.n. (Torontó?), 1992.

Páriz Pápai Ferenc: *Dictionarium Lating-Hungaricum* (Latin-magyar szótár). Nagyszeben, 1782.

Pável Ágoston: Válogatott tanulmányai és cikkei. Szombathely, 1976.

Péter Rózsa: *Játék a végtelennel*. 6. kiadás. Tankönyvkiadó, Bp., 1978.

Photius Constantinopolitanus patriarcha. *Operum pars II. Contra Manichaeos libri quatuor* (Photiosz konstantinápolyi pátriárka Művei II. rész. Négy könyv a manicheusok ellen). Ed. Christophus Wolfius. *Patrologiae cursus completus* (ed.: J.-P. Migne). *Patrologiae graecae tomus CII*. Párizs, 1860.

Photios: *Logos eis to genesion tés hiperagias Theotokou. - Oratio in diem natalem sanctae Dei Genetricis. Accedunt: Diégésis... - Adversus recentiores Manichaeos libri 4 item ex eiusdem Amphiloichianis questiones 46* (Beszéd a legszentebb Istenanya születésnapjára. Benne egyebek között: Négy könyv az újabkori manicheisták ellen). *Bibliotheca veterum patrum antiquorumque scriptorum ecclesiasticorum*. Venetiae, 1779.

Polner Zoltán: Föld szülte fáját. Szeged környéki ráolvasások és népi imádságok. Szeged, 1978.

Polner Zoltán: Arany fának arany ágán. Archaikus népi imádságok. Békéscsaba, 1981.

Polner Zoltán: Mikor az Úr Jézus a földön járt. Legendák. Békéscsaba, 1983.

Polner Zoltán: Koronával koronázzák. Makó környéki népi imádságok és Krisztus-legendák. A makói múzeum füzetek 48. Makó, 1985.

Polner Zoltán: Sárember, Szeged, 1989.

Puech, Henri-Charles: Der Begriff der Erlösung im Manichäismus (A megváltás fogalom a manicheizmusban), Eranos-Jahrbuch 1936. Rhein-Verlag, Zürich, 1937.

Puech, Henri-Charles: Le Manichéisme. Son fondateur, sa doctrine (A manicheizmus. Alapítója, tanrendszere). Párizs, 1949.

Reimann, Hugo: Manichäismus, das Christentum der Freiheit (Manicheizmus, a szabadság kereszténysége). Rudolf Geering-Verlag, Goetheanum, Dornach/ Schweiz. 2. bőv. kiadás, 1980.

RGG=Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft (Vallás a történeti időkben és a jelenkorban. A teológia és a vallástörténet kézikönyvtára). 3., bőv., jav. kiadás. Szerk.: Kurt Galling. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1959.

Roll, Eugen: Mani, der Gesandte des Lichts (Mani, a fény követe). J.Ch.Mellinger Verlag, Stuttgart, 2. kiadás, 1989.

Schalk Gyula: Az ősmagyarok csillagos ege. Csillagászati Évkönyv, 1974.

Schmidt Éva: Osztyák medveünnep. Forгатókönyv és kommentárok. (Polnovát, 1993. március 5-7.) Kézirat, Belojarszkij, 1993.

Schmidt Éva: Reinkarnáció és védőszellem. Beszélgetés Anna Grigorjevna Jumina osztyák asszonnyal. Kézirat, Belojarszkij, 1993.

Schram Ferenc: Magyarországi boszorkányperek. 1529-1768. 2. kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp., 1983.

Sebestyén Gyula: Regös-énekek. Magyar Népköltési Gyűjtemény, új folyam IV. kötet. Athenaeum, Bp., 1902.

Sebestyén Gyula: A regösök. Magyar Népköltési Gyűjtemény, új folyam V. kötet. Athenaeum, Bp., 1902.

Sebestyén László: Kézai Simon védelmében. Szerző kiadása, Bp., 1975.

Shamanen. Mittler zwischen Menschen und Götter (Sámánok. Közvetítők istenek és emberek között). Begleitband zur Ausstellung im Kultur- und Stadthistorischen Museum Duisburg. 14. April bis 30. Juni 1991.

Siegert, Christa Maria (szerk.): Mani. Perlenlieder. Eine Auswahl manichäischer Texte (Mani. Gyöngyhimnuszok. Válogatás manicheista szövegekből). Hermanes T. Verlag, Cadolsburg, 1985.

Soltész Ferenc - Szinyei Endre: Görög-magyar szótár. 2. átdolg., bőv. kiadás. Sárospatak, 1875. (Reprint: Könyvértékesítő Vállalat, Bp., 1984.)

Solymossy Sándor: Magyar ősvallási elemek népmeséinkben. Ethnographia XL. (1929.)

Solymossy Sándor: A magyar ősi hitvilág. A táltos. A Magyarság Néprajza IV. Bp. é.n.

Sommarström, Bo: The Saami Shamans Drum and the Star Horizons (A lapp sámándob és a csillagvilág). In: The Saami Shaman Drum. Based on Papers read at the Symposium on the Saami Shaman Drum held at Åbo, Finland, on the 19th-20th of August 1988. Ed. by Tore Ahlbäck and Jan Bergman. The Donner Institut for Research on Religion and Cultural History, Åbo/Finland, 1988.

Steffen, Albert: Mani. Verlag für Schöne Wissenschaften, Dornach und Stuttgart, 1930.

Szendrey Ákos: A magyar néphit boszorkánya. Magvető, Bp., 1986.

Szokoli Katalin-Takács György: Mani tanai. Vonzáskör, Miskolc, 1987.

Terdzüman, Mahmud: Tarih-i Üngürüş, Madzsar Tarihi. Magvető, Bp., 1982.

Toroczkai-Wigand Ede: Öreg csillagok. Táltos, Bp., 1916. (Reprint: Metrum, Bp., 1988.)

Újvári Béla: Francia és magyar zsebszótár. 2. jav. kiadás. Athenaeum, Bp., 1903.

Varga Lajos: Az ó- és az újtestamentom, vagyis bibliai történet a világ teremtésétől. Elbeszélés énekes versekben, a nép számára írta: -. Eger, é.n.

Varga Zsigmond, Dr.: Az ősmagyar mitológia sumir és urál-altaji öröksége. A Hídfő Baráti Körének kiadása. San Francisco, é.n. (A kézirat lezárásának éve: 1956.)

Vámos Ferenc: Hagyományok a máglyán. A magyar történetírás válsága. Hajlék könyvtár I. Szerző kiadása, Kecskemét, é.n. (1940.)

Vámos Ferenc: Kozmosz a magyar mesében I. A térelképzelés. Bp., 1943.

Verböczy (Werböczy) István: Hármaskönyve (Opus Tripartitum Juris Consuetudinarii incltyi regni Hungariae). Az 1517-i eredeti kiadásra ügyelve magyarul kiadta a Magyar Tudományos Akadémia. (Ford.: Bertha Sándor, Fogarasi János stb.) 2. kiadás. Eggenberger, Pest, 1864.

Verebély Tamás: Tavaszi világ. Szemelvények a sámánok mindennapi életéből. Gladiátor

Kiadói Kft., Bp., 1992.

Végvári József (ford.): Ének Jézus magasztalására. Kínai nyelvű manicheista himnusz. Őshagyomány 17. sz. 58-72. o. (1994.)

V. Kovács Sándor (szerk.): A magyar középkor irodalma. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1984.

Waldschmidt, Ernst Dr. - Lentz, Wolfgang Dr.: Die Stellung Jesu im Manichäismus (Jézus helye a manicheizmusban). Verlag der Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1926.

Widengren, Geo: Mani und der Manichäismus (Mani és a manicheizmus). Stuttgart, 1961.

Wolf, J. Christoph: Manichaeismus ante Manichaeos, et in Christianismo Redivivus (A manicheusok előtti és a kereszténységben újjáéledő manicheizmus). Hamburg, 1707. (Újranyomva: Leipzig, 1970.)

Zajti Ferenc: Magyar évezredek. Szerző kiadása, Bp.,1939.

Zajti Ferenc: Zsidó volt-e Krisztus? Reé László kiadása, Bp., é.n. (Reprint: Bp., 1991).

Zakar András Dr.: A sumer hitvilág és a Biblia. 2. kiadás. Szatmári István kiadása, Garfield N. J. 1973.

Zakar András Dr.: A magyar őstörténet felé... Az Erdélyi Világszövetség kiadása, Buenos Aires, 1978.